

Маруся Богуславка
Пантелеймон Олександрович Куліш

Пантелеймон Олександрович Куліш

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

«Нет царства, которое не разорилось бы, будучи в обладании клириков».

Иоанн Грозный

«Ой, бородачи! Многому злу корень – старцы и попы!»

Петр Великий.

Присвят

Тобі. О! Де ж те слово гарне, чисте,
Блискуче, як срібло, розтоплене в горнілі,
Щоб світу возвістить про свято урочисте
Твоєї похвали, мій духу світлокрилий?

Ні, не землі, не нам тебе благословляти,
Пречисту в помислах, у задумах величну!
Не знаєм, як тебе, яким ім'ям назвати,
На пам'ять між, людьми, на шану віковичну.

Там, де, мечта душі, витають херувими,
Дадуть ім'я тобі, зорі новорожденній.
Як перло між перел, між душами святими
Сіятимеш в своїй красі благословенній.

Сіяй і проливай в серця людські відряду;
Нехай твою тропу, спасенну стежку знають,
Нехай над світ увесь возлюблять ширу правду,
Про неї родяться, за неї помирають.

А я, коли твоя божественна природа
Вселилась у мій дух і я твоїм диханням
Повіну на серця, як райська прохолода,
Як житні вічний хір, весни благоухання.

Се не моя хвала, твоя се буде слава,
Твоя се ісповідь, твоє сердечне слово,
Посланнице небес, Мадонно величава,
Натхненне праведне високого й святого!

Пісня перва

Дума перва

Музо, правди староруської вовік жива богине,
Серця чистого і розуму свободного святине!

Ми покинули з тобою шлях широкий суевірства,
Відцурались візантійського і римського попівства.

Занедбали й ті перекази, ті споминки криваві,
Що діди вважали за вінець своєї честі й слави.

Ми пуття собі в козацькому завзятті не шукаєм,
Щастя й долі в єзуїтському лукавстві не вбачаєм.

Дай же нам, богине, тільки щирій правді поклонятись
І в ім'я твое святе дітьми терпимості озватись.

Нехай інший хто в казки письменські давні поринає,
Хитромовну їх імлу, мов чисту правду, прославляє.

Ми про давні давна без гніву й лукавства спогадаймо,
Про безладде наших бідолашних предків заспіваймо.

Заспіваймо ж перш усього про попа, попів окрасу,
Дивовижу свого темного розбійницького часу:

Як він чесно духом бодрим проти кривди подвизався,
Хоч наслідним суевірством понад іншими й не знявся.

* * *

Був сей піп коліна панського, з Підгір'я Ярославець,
А на прізвище, по спомину й переказу, Державець

Бо його шляхетні предки за велику мали славу,
Що з давен давнешніх заслужили в короля державу.

І було незгірш панам Державцям на Підгір'ї жити,
Поки в Русь не поналазили гадюки єзуїти.

Був Державець русин з огняною широю душею:
Не поладив він з тією злою, в'ідливою тлею.

Кинув на поталу єзуїтам рід свій і родину,
Заволікся пішки на козацьку вольну Україну.

Не злякався шляхів татарських і пустинь тих українських,
Рятував і серце, й розум од підходів єзуїтських.
Волив лучче всяку нужду і тяжку біду приймати,

Ніж з ляхами по науці єзуїтській панувати,
З русинів ляхву та недоляшків штучно виробляти,

Правду-матір, честь, і волю, й душу Риму продавати.
Приблудивсь до річки Росі єзуїтський ненавидник,

Підступної проповіді польсько-римської противник.
Приблудивсь до узграничного містечка Богуслава,
Де козак не знав і не питав, чия воно держава.

Уродливий, молодий, моторний, хоч і небагатий,
Приймаком пристав до вдовиної нужденної хати.

Учасливив бідолашну вбогу вдівоньку козачку,
Як поняв у неї безприданку дочку-одиначку.

Жили-пробували у старій оселі хоч не вельми пишно,
Та хвалити Бога і Святу Покрову що було затишно.

Дума друга

Уподобали на нашому Пороссі Ярославля,
З-над Дністра, із руського Підгір'я шляхтича Державця.

Був-бо він мистець великий по верхах з книжок читати,
Алілюю, кондаки, ірмоси й тропарі співати,

І пани його й усі міщане вельми полюбили,
Напідпитку й по тверезу одинаково хвалили,

Що попа, приблудного волоха, в хибах поправляє,
І дяка гучним Апостолом за пояс затикає.

І зібралась у них у неділю рано чорна рада,
Врадила на чорній раді однословно вся громада:

Із нетят зібрать по денежці, а з дуків – по півкопи,
І тим скарбом висвятить його в Печерському на попи.

А волошина-приблуду з Богуславщини прогнати,

Бо не вмів старий гаразд ні служби править, ні співати.

Вихваляло все Поросся нового попа – й миряне,
І пани, і крамарі, і всі цеховики-міщане.

«Хоч у нас, – мовляли, – церква шатами не знакомита,
Да поповим розумом, мов золотом, кругом окрита».

Тільки козакам Державець був не так-то до вподоби:
Бо не мав до них прихильності, поваги, ні шаноби.

На бенкети суті в курені до них не поспішався,
Горілок їх добрих і медів п'яних немов цурався.

А найбільше тим козацтву піп сей був не до любові,
Що казав, як думав, щирю правду козакові.

Він картав у церкві козаків докірними словами,
Соромив їх дуків хижими, кривавими ділами.

І полковника козацького, й обозного, й гетьмана
Поважав не вельми більш, як нехриста і бусурмана.

«Бо вони, – рече, – Дніпром на море випливали,
Та й купецьким суднам християнським пільги не давали;

Християн-купців, як і невірних турків, пліндрували,
А награбивши турецького немов добра, гуляли.

В погулянках славились морським походом та хвалились,
Що за віру б то благочестиву християнську бились.

І п'яне кобзарство, шинкове нищунство, підкупляли,
Щоб у кобзу про лицарство їх розбійницьке бряжчали.

А пропившись
І, мов крем'ях той, оббившись,

Свою рідну Україну пліндрували,
Милосердного гріхами прогнівляли;

Божий бич, татар, на села накликали,
Много християнських душ занапащали».
На попа за се козацтво нарікало,
І на часточку йому не подавало;

По чужих церквах акафісти наймало,
Роківщиною його ніже не обмисляло.

Не пізнав розкошів богуславський чесний піп-тімаха,
На попівстві жив мов гречкосій-доматор сіромаха.

Проста хата в нього сяла тільки гарними богами,
Та пахущими на божниках квітками й рушниками,

Та хорошою, як Божий рай, вродливою дочкою,
Що всім брала очі дивною якоюсь красотою.

Байдуже було старому про багатство:
«Не від сього, – рече, – миру наше царство».

І на те з старою не вважали,
Що попи їх із попадями минали,

Інде попасу веселого собі шукали,
Від убогої гостини потай утікали.

Один тільки й пан прихильний обібрався,
Товстогубим між козаками звався.

Не любив також і сей бенкетувати,
А любив з попом у Біблії читати.

До попа частенько став сей пан ходити,
І без чарки про спасення говорити.

Хто казав: любив він попадню старую,
Хто казав: ще й більш попівну молодую.

Замолоду він якось не оженився,
І в літа, ляхи мовляли, ранські вбився:

Дак лизав старий до молодой губки,
Буркотав, як сивий голуб до голубки.

Дума третя

I

«І не кажи мені,
І не турчи мені:
Не хочу слухать-знати,
Щоб за нелюбого
Да товстогубого
Марусеньку віддати». –

II

«І не проси мене,
І не гризи мене:
Шкода про се й казати,
Щоб із злиденником
Та безземельником
Марусеньку звінчати.

ІІІ

І батько, й дід його,
І рід, і плід його
Се все було ледащо:
Бо козакуючи,
Статки гайнуючи,
Позводились нінащо».

Так старенький із старою
День у день сварився,
А козак із їх дочкою
Тайкома любився.

Була гарна вбога панна,
Краля-королиця:
Як ясна зоря, рум'яна,
Як сніг, білолиця.

Народила мати доню —
Мов намалювала;
Надала їй щасте-долю,
Щоб біди не знала.

А біда не за горами,
Ходить проміж нами.
Очі з чорними бровами
Миготять сльозами.

Миготять, мов блискавиці,
З-під густої тучі,
Як стоїть коло криниці,
Свою долю ждучи.

«Не ходи вже, доле й воле,
Вранці до криниці:
Продають мене за поле,
За важкі червінці». —

«Ні, покіль на небі зорі
Місяця стрічають,
Покіль на безкраім морі
З вітром хвилі грають,

Товстогубу не придбати
Чорних брів дівочих!
Завтра будемо еднати
Козаків охочих,
І полинемо з вітрами
На безкрає море,
І поробимось панами,
І забудем горе.

Побудуем собі пишні
Хати на помості,
І вчащатимуть велишні
До нас дуки в гості.

Оksamити, златоглави
Будемо носити,
Килимами крити лави,
Меди-вина пити.

Бо мене старшим обрали
Над всіма старими,
Щоб на море я човнами
Вилітав, мов крильми.

А у мене - як заграє
Моречко з вітрами,
Мені духа підіймає
Вгору, мов руками.

Грають, грають-примовляють
Кобзарі великі:
Будуть грати-примовляти
По всі вічні віки.

О, се дивна кобза - море!
Дивні в кобзи й струни!
Як заграє, відчиняє
Предковічні труни.

І виходить з них лицарство,
Що на морі билось,
Більшою, ніж пишне панство,
Славою покрилось.
І я, Маню, буду славен
Проміж лицарями,
Проміж дуками-панами,
Проміж кобзарями.

Будуть Левка Кочубея
По Україні знати,
І під струни про Мурея,
Що він бив, співати .

Будуть Левка Кочубея

Знати й за морями,
Споминати, мов Енея,
Перед королями.

Бо Левко твій до султана
Знайде шлях-дорогу
І всю шатами зодягне
Україну вбогу.

Бо Левко твій бесурмена
Спліндрує-зруйнує
І самого королеві
В'язнем подарує».

Дума четверта

І весела, і щаслива
Мріями коханка,
І ясніша уродлива
Весняного ранка.

Як на світі любо жити,
Милого любити,
З його мислями навіки
Душу й серце злити!

«Чи ти чуеш, паньматусю,
Що Левко говорить?
До твоеї він Марусі
Мов у дзвона дзвонить.

Каже милий, е десь море,
Гонище безкрає,
Що, мов житом добре поле,
Золотом сіяє.

Каже милий, що здобуде
Здобич нам велику;
Златоглав носити буде,
Покіль його й віку.

Каже милий, що ми будем
Жити-панувати,
І величні з нами дуки
Знай бенкетувати». —

«Мое щасте, моя доня,
Радуюсь від серця,
Що мені на старість доля
Молода всміхнеться.

Буде мати в вас сидіти
Хоч коло порогу
Та на вас обох гледіти,
Дякуючи Богу.

Буде хоч щодня помости
Шарувати-мити,
Аби в панській високості
З вами й їй пожити». —

«Ні, до тебе ще й над нього,
Мамо, прихилюся,
Що з козаченьком зирнуся,
До тебе всміхнуся.

Будеш павою, матусю,
В парчах походжати
І в шовки свою Марусю,
В жемчуги вбирати».

Дума п'ята

Старосвітська кров козацька
В ветхих жилах врала:
Попада поклони клала,
Всіх святих благала:

Козакові помагати
Турка воювати,
Кораблі його прокляті
На пожар пускати.

«Ти ж, владичице небесна, —
Слізно промовляла, —
Що на полі і на морі
Нашим помагала!

Покривай твоім покровом
Байдаки козацькі,
Розбивай небесним громом
Судна бусурманські,

А з них зброю, срібні кубки,
Сукна, златоглави
Козакам подай у руки
Для своєї слави!»

Старосвітська кров шляхетська
В ветхих жилах врала,

І в попа противні думки
З серця викликала.

Бо не з шаблі, з плуга жити
Його предки вчили,
Рідну землю боронити
Щоснаги, щосили.

За козацтво він частенько
З жінкою сварився,
А попримавши, журився
Та богам молився.

Від сладчайшого Ісуса
До Кузьми святого
З-під його густого вуса
Буркотіло слово.

Звав і він богів із неба
Против азіатства,
Та цурався, мов Ереба,
Бурліїв-козацтва.

На коханне ж залицянке,
На слова Левкові
Дав із жінкою в розмові
Присуд козакові:

I

«І не турбуй мене,
І не дратуй мене
Ти мріями своїми!
Сі безземельники —
Чорти-пекельники;
Пропадемо ми з ними.

II

З моря вертаються,
Знов пропиваються,
Знов ходять без сорочки.
Хай їх цураються,
З ними не знаються
Отецькі чесні дочки.

Бо за п'янюгами
Та волоцюгами
Орда сюди вганяє,
І не одно у нас
(Скажемо в добрий час)
Село від них палає».

«Я довідався, чого се,
Козаки охочі
Пропивають у шинкарки
Нащадки жіночі,

І дзижчать, мов злющі оси,
І гудуть шершнями,
Будять нас посеред ночі
Гуком та піснями.

Знай, моя голубко, лихо
Та й велике сталось:
На Цоцорі безголов'є и
Над панами склалось.

Кликав пан гетьман коронний
За Дністро й охочих, —
Обізвалась купа сивих
Та підпарубочих;

А середні загукали,
Мов базар жіноцький:
«Нехай знає-пам'ятає
Ясний пан Жовковський

Як пани нам на Вільшанці
Леестри писали,
Козаків старих до плуга,
До коси вертали».

«Як же, злющі, одібрали
Із Цоцори вісті,
Миттю до коша зібрали
Тисячу і двісті». —

«Які ж вісті, мій панотче»? —
«Дикі, жено мила!
Розметала нас, мов клочче,
Бесурменська сила.

Стяте голову з гетьмана
Великорозумну,
Що всю Русь обороняла
Та й Ляхву безумну.

Стято й подано гостинця
У Стамбул страшного,
І висить вона в воротах
У царя гнівного». —

«Ох, мій Боже!»! — «Не лякайся:
Се не все ще горе,
А ось лихо, що зібрались
Козаки на море!

Будуть море пліндрувати,
Пити да гуляти,
А нас кляті азіати
У полон займати.

Будуть пити, в кобзи грати,
Здобич прославляти,
А ми — той Стамбул завзятий
Бранцями сповняти!

Вирвавсь я із рук ехидних,
В хижих езуїтів,
Та й попавсь в криваві лапи
Наших людодів.

Як ті душі погубляють,
Так сі людське тіло,
Та ще й дякуй, мов за добре,
За спасенне діло!

Подивись, он над ворітьми
Значка-комишина:
Се заслужена попівська
Плата-роківщина.

Повтикають комишини,
Ратища по дворах
Та й шукають на горілку
Жита по коморах.

Човнове се в них зоветься.
Хто не йде на море,
Приймай мовчки від гультайства
І наругу, й горе!

Ой ви, праведники Божі!
Де ж шукати правди?
Всюди кривда, лжа, тіснота,
Всюди повно зради». —
І оглянув піп, зітхнувши,
Божники з богами:
Мріють мовчки чудотворці
Попід рушниками.

«Знаєш що, моя Палазю?
Тяжко нам тут жити,
Харцизякам, мов болячці,
Без пуття годити.

Є Москва, народ заможний,
Кажуть, і правдивий.
Править нею цар побожний
І благочестивий.

Наші предки проти хана
Їй допомагали,
Козаки ж царю з ляхами
Тяжко допікали.

Чув я, в Києві говівши,
Дехто з України
До Москви втікати хоче
При лихій годині.

Бо докучили вже нашим
Ниці єзуїти,
А до гурту їх пристали
Ще й вовки-уніти.

Хоч і топлять запорожці
Клятих супостатів,
Та аби в них по коморах
Скрині жакувати.

Хочуть наші займанщини
У царя просити,
Щоб козацтва й жидовини
В села не впустити.

Позбуваймо всю скотину
І стару хатину,
Та втікаймо, покіль цілі,
У царську країну,

Бо я бачу, не бувати
Правді тут між. нами,
Покіль буде панувати
Жидова з ляхами.

А козацтво, хоч з ордою
Б'ється і воє,
Її оком позирає,
Її серцем чує.

Як дознавсь я про Цоцору,
Сон мені приснився:
Що Дніпро під зимню пору

Широко розлився.

Ох, розлився не водою,
Кров'ю він людською,
І козацтво наше плавле
По крові з ордою.

О святії чудотворці!
Умоліте Бога,
Щоб ся кров не покропила
Нашого порога».

Дума шоста

Не вернувсь Левко з човнами
На лиман із моря,
А вже люде дознавали
На Вкраїні горя.

Вже кругом палають села,
Гонять скот, отари.
Людський плач і голосінне —
Під саміі хмари.

Кинувсь піп з дяком у церкву,
Слізно Бога просять,
А піддячі не співають,
Голосно голосять.

Зачинивсь Господь на небі
З усіма святими:
Мабуть, люде прогнівили
Вчинками лихими.

Налетіла з Криму буря
На село щасливе:
Гумна палять, хати граблять,
Ясирять, що живе.

І по-нашому говорять,
Хвалячи Аллаха,
Що ясир сей ім дарує
Лицар-сіромаха.

«Не схотів, — мовляють, — з панством
Вийти на Цоцору,
А метнувся на купецтво
Проти договору.

І Аллах, захитник правди,

Покарав невірних:
Оддав їх нові осади
В руки правовірних.

І Аллах, гонитель зради,
Подав з неба голос:
Попалив огнем осади
Ще й на нивах колос.

І Аллах, помститель кривди,
Простер з неба руку,
І пійшли гуртом ехиди
У ясирну муку.

Через лютих людоморів
І благих карає:
На Цонорі, мов на морі,
Хляби одверзає.

Позирнувши в ті безодні,
Сліпнуть ваші очі,
Обіймає і хоробрих
Пополох жіночий.

І Зулуш, кому в лицарстві
Рівного немає,
Головою наше царство,
Порту прославляє».

Дума сьома

I

І чує се немов крізь сон старенька,
І трусяться у неї руки й ноги.
Тремтить, як лист, Маруся молоденька,
Поблідли щоки й губи у небоги.
«Аллах! Велик еси в твоїй щедроті, –
Промовив бородатий татарюга, –
Тепер ходитиму я ввесь у злоті:
Се падишаху Роксолана друга,
Гаремне божество, відрада у турботі».

II

Спасибі, кобзарі, вам за співання
Про дивну красоту, якої звуку,
Мовляли, бачити і без кохання
Не снилось-бо й вві сні ще чоловіку!
Я серцем віщим чув, що тільки в нашій
Співочій серед сліз гірких пустині
Так народиться, чого ще очі
Людські не бачили на Україні.
І серце привело мене д' оселі очей.

III

Попаде! З радощів тобі признаюсь»
Що я - твій брат Івась. Мене вхопили
Січовики в ясир, і я збираюсь
Давно побачить сей куточок милий,
Сю старосвітську низькорослу хату,
Де ти мене, маленького, учила,
Як слухать матері, коритись тату,
Де мати няньчила мене, пестила,
І спатки на руках односила в кімнату». —

IV

«Івасю! Братику!. Про що ж лякаєш
Словами нас ти хижими й звичаєм?
Хіба ж не бачиш лиха і не знаєш,
Що й так уже душі в собі не маєш?
О! Як же се Господь із рук поганських
Тебе ослобонив? А ненька з горя». —
«Поганських, навісна? Ні, з християнських!
Бо не орда була то із-над моря
Набігла, а свої у башликах татарських». —

V

«Як? Що?. Кажи-бо! Я мов зо сну чую», —
«Кажу тобі, попаде; повбиралось
Татарами козацтво. Гната Шую
Я й знав: бо вже не раз мені траплялось
Сидіти в нього на коні і в поле
З ним із села летить по-запорозьки,
«Гала! Гала!» — кричать, а я, на горе
Нешасній матері, прибіг і «коськи»

Прошусь. Він і продав мене в ясир за море». —

VI

«Як! Що ти кажеш? Він? Та він же в ченці
Збирався цілий вік!» —
«Воно й не шкодить,
Як биті талярі бряжчать в кишеньці:
Такий-то й монастир скоріш знаходить». —
«Так ти оце з неволі вже втікаєш»? —
«Ні, там-то й воля: там моя домівка.» —
«О, що ти кажеш! Нащо нас лякаєш?
Хіба ж бо з турчином, з ордою накладаєш?!» —

VII

«Не накладаю, ні! Бо я між ними
Немов на світ удруге народився
І думками про божество святими,
І правдою без хиби просвітився.
Аллах один; нема у нього роду.
Всесилен він, не потребує підмоги;
Цурається мерзенного народу,
Що оббиває у царів пороги
І вносить прах земний в небесні чертоги». —

VIII

«Коли ти думками святими справді
Там просвітивсь, то дай же нам зашиту
Від татарви у нашій рідній хаті,
Щоб не спліндровано нас, не побито». —
«О, ні! Нехай джавур горить-палає
Із ідольством своїм гидким, мізерним;
Нехай огонь зрадливих пожирає,
Що роблять кривди праведним, спасенним
І правовірникам серця возвеселяє!» —

IX

«Мій братику!». —
«Попаде! Нас навіки

Розділено з тобою. Ся хатина
Мені сестра й рідня; а ви, каліки
Умом, чужі мені, немов скотина». –
«Так хоч хатину пощади святую,
Де вмерла мати, по тобі журившись»! –
«Ні, я по-своєму її вшаную:
Мов дух, перед Аллахом засвітившись,
Нехай перелетить в обитель неземную!

X

Там сльози матері, як Божі зорі,
Засяють у мене перед очима,
Як серцем потону в блаженстві, в морі
Серед утіх, достойних серафима.
А на землі – земне.
Моя царице!
Сідай зо мною на коня-бахмата,
Полинемо в Стамбул удвох, як птиця.
Нехай горить стара, мізерна хата:
Ти матимеш таке, про що тобі й не сниться».

XI

У попаді в очу позеленіло.
Дочка, татарин, божники з богами,
Усе пішло кругом і зашуміло,
Мов гай густий під бурею-вітрами.
Кудись вона біжить чи завірюха
Її на дикі крила підхопила
І мчить крізь полон'є та дим, і духа
У грудях бідолашних захопило
І серце, й пам'ять, мов у морі, потопило.

Пісня друга

Дума перва

Смерте, бабо-сповитухо,
Лікарю людський останній!

Ти одна нам гоїш духа
В нашій долі безталанній.

Утомившись закривати
В Богуславі людям очі,
Димом сховища сповняти
І душити крик жіночий.

Понагачувала трупу
Повні сіни коло хати
Та й пійшла живого лупу
В дикім полі доглядати.

І забула про єдину
Непридушену людину,
Мов у полі на роздоллі
Про нескошену билину.

Не билина в чистім полі
З-під коси твоєї встала:
Сирота стара в недолі
Пам'ять-розум утеряла.

Підвелась і по пустині
Диким поглядом блукала.
Опинившись на могилі,
Серед степу промовляла:

«Де се я, і що се з нами
Сталось-приключилось?
Ні світлиці, ні кімнати.
Се мені приснилось.

Се я сплю. О, як же серце
Тяжко замирає!.
Степ, могила. і криваве
Сонечко сідає.

У димах сідає сонце
Чи в кров поринає?
Вітер з полом'єм по полю,
Мов по морю, грає.

Ні села кругом, ні духа.
Скрізь галки літають,
І собаки, мов на звіра,
Скиглять-завивають.

Що ж се за пожежа сталась
Серед України?
Потонуло все, почезло.
Нігде ні хатини!

О, невже б то се татаре

Наших позаймали,
Села й ниви попаливши,
У полон погнали?

Ні! Під дзвоном королівським
Сплю я на могилі.
Чи то ж люде, як горіли,
В дзвона б не дзвонили?

Задзвоню, чи не прокинусь.» —
Встала й задзвонила.
Затремтіло ветхе тіло;
Серденько занило.

І озвалося до дзвона
Скигленне собаче, —
Мов душа в пекельних муках
Під землею плаче...

О, мовчи, страшений дзвоне!
Збудиш хирне серце.
Як проснеться-стрепенеться,
Кров'ю розіллється.

Я забула, як заснула,
Чим була, живучи.
Темна темрява обгорнула
Мізок мій болючий.

Ніби я когось любила,
Гарна, молоденька;
Ніби нас благословила,
Радуючись, ненька.

Чи дочка була се в мене,
Чи се я, Маруся?
По кому се я так плачу,
По кому журюся?

А, згадала!. Я з'єднала
Доню за султана,
За всесвітнього гетьмана,
Злющого тирана.

Таж він хлепче кров людськую,
Мов собака воду, —
І за потвар сю лихую
Видать пишну вроду!

За нелюба-товстогуба
Утопить дитину,
Що робила Божим раем
Нам стару хатину!

Мов за змія-людожера
Дочок оддавали,
Що ченці там у печерах
Страшно змалювали.

От чого я так журюся,
Чого ревно плачу,
Мов береза, слізьми ллюся,
Світонька не бачу.

От чого я так журюся,
Аж у землю б'юся...
Полечу до неї в пекло
Та хоч подивлюся!

О, коли б її побачить,
Глянути й умерти!
Викупила б та хвилинка
Муки життєвої й смертї.

Я знайду в турецьку віру
Кучман, шлях Татарський:
Як везли, вона все дерла
Подарунки панські, —

Подарунки ті криваві,
Що татарин клятий
Засліпив голубці очі,
Щоб її піймати.

Він кармазин златоглавий,
Гаптуванням шитий,
Розіслав у нас по лаві,
Щоб її зловити.

Загорілась тогді церква,
Дзвони задзвонили,
Китайки да блаватаси
Всю світлицю вкрили.

Дери, доню, ту огиду,
Парчі й оксамити
Да по Кучману розкидай
Неньці для приміти.
Буду в руки златоглави
Прокляті хапати
І знаки твої криваві
Слізьми обливати.

А пожар собі під ноги
Слати-підгортати,
В золоті твої чертоги
Путь гірку верстати.

Бачу, як вони зіяють.
Вирлами дракона,
На Україну позирають,
Мов безодня чорна,

Не боюсь вас, кляті вирла,
Кров'яна пучино!
Нам допоможе Божа сила
Проти них, дитино.

Вже вона мені стихенька
Світить свічку-зорю
І веде мене ясненька
На страшну Цоцору.

Там, я чула, пан Жовковський
Згинув од шабляки,
І досталось його тіло
Татарюзі в руки.

А велика головище
Котиться по полю.
Я піймаю та й сховаю
Диво під полою.

За се диво буду пиво,
Меди-вина пити,
В златоглавах да в блаватах
Павою ходити.

Бо повісить цар-невіра
Диво те під зорі,
Щоб і Польща, й Україна
Потонули в горі.

Прикує його невіра,
Ланцюгом узявши,
Щоб його проклята віра
Побивала наших.
«Хто мені, - рече, - те диво
Знайде на Цоцорі,
Той у мене засіє
Високо, як зорі.

Буде первим чоловіком
По царі-султані
І блищатиме, як сонце,
В золотім жупані».

Ой чого ж се побіліла,
Чорная долина?
Бо вся Польща обомліла
І вся Україна.

Побіліла ти, долино,
Панським білим трупом:
Збагатила вражу силу
Жакуваннем-лупом.

Побіліла трупом панським
Поруч із козацьким,
І вквітчався труп не маком,
Порубом лицарським.

Я по мертвих не ридаю.
Голошу-співаю,
З сіроманцями-вовками
Квилю-проквиляю.

Годі, вовці-сіроманці,
Труп лицарський рвати:
Я живе вам кину серце,
Бідолашна мати.

Ухопіте, розірвіте,
Бо воно голосить,
І в глухих богів рятунку
Від ординця просить.

Погоріли всі світлиці
І церкви з богами,
Залягло під попелами
Поле облогами.

Сіймо-сіймо здуру сльози
По степу-облозі:
Ані правди, ні відради,
Ні надії в Бозі».

Не мара вночі блукає,
Щоб людей лякати:
За дочкою уганяє
Божевільна мати.
То ридає, то співає,
То з печалі рветься,
То на Бога нарікає,
В землю грудьми б'ється.

І, не знаючи дороги,
До Дністра простує...
Мов крилаті в неї ноги,
Пузирів не чує.

Старосвітська кров козацька
В ветхих жилах врала;
В тілі мученім юнацька
Сила воскресала.

Ясувала бідна мати
Бідної Марусі —
Дух потужний і завзятий
Нужденної Русі.

І мов давнього варязтва,
Невгавуща сила,
Мов скажений дух козацтва,
Бурею летіла.

Довгий, мов бунчук гетьманський,
Волос розвивався;
Сам собою шлях татарський
Їй під ноги слався.

Дума друга

I

О Дністрі, знаний проміж лицарями,
Порогу руської землі кривавий!
Колись давно ми з Струсями-братами
Поза тобою здобували слави:
Волощину, мов щит, із рук турецьких
Ми довго рвали вкупі з поляками,
За приводом Серп'яг та Вишневецьких
Блукали в полі вовчими слідами,
Шуганнем по світах рівнялись із орлами.

II

Тепер ти, Дністрі, став гнилим потоком
Гидоти всякої, що назбиралась
У посварках Заходу із Востоком,
І лютостю обох їх провонялась.
О Музо! Одверни від неї очі:
Нехай ляхи гризуться з русинами,
Втікай із їх кубла голодна й боса,
Як бігла бідна мати манівцями,
Обдерта по тернах, бліда, простоволоса.

III

Обдерта по тернах. Зима упала
На голову злиденній за годину.
Тепер іі й Маруся б не впізнала,
Коли б вернулась звідти на Україну,
Де «чотирма кінцями світу» править
Той цар, що величають тінню Бога,
Той, що й Москву, й ляхву, і німця давить,
І Риму гордого втирає рога,
Дарма, що королі там товпляться в порога.

IV

О серце матірне! Ти б не злякалось
І Люцифера у його потузі,
Бо в тебе вже нічого не зісталось,
Нічого у твоїй важенній тузі.
Дивується волошин, стрівши бабу,
Як се Дністро перебрела старенька
І, сміючись, говорить, буркулабу(5):
«Води ій по коліно: бо п'яненко,
Дарма, що зморщилась і зсохлась, як опенька». —

V

«Не смійся, — каже той, перехрестившись, —
Се відьма з Лисої гори втікає.
Мов середа на п'ятницю скривившись,
Дивись, як сльози кулаком втирає.
Не зупиняй, нехай іі лукавий
Несе від нас на Буджаки татарські.
Там Кантемир, мовляли. Міч Кривавий
Прости нас, Господи, пророк султанський,
Сю відьму верне знов до чортової лави.»

VI

Глузує буркулаб. Вертався додому
Зі Львова саме, від попів побожних.
Подав на шату Юрові Святому
Срібла від земляків, бояр вельможних;
Так мислі вже благочестиві в нього
На язиці веселому вертілись
І гладив живота свого товстого,

Жартуючи з очей, що не дивились
На Божий світ од сліз і в чорну землю врились.

VII

Не дивляться на Божий світ, а знають,
Як манівцями втрапить до Царграда,
Звідкіль ім зорі-оченята сяють
Із обмурованого міцно саду.
Високий мур! Вона про нього чула.
Хто не чував про нього на Україні?
Страшні будинки клятого Стамбула
Ввижались матері й малій дитині.
Кобзарська пам'ять їх і досі не забула.

VIII

Коли б добитись їй туди живою,
Вона б зуміла крізь той мур пробитись.
Вона б його розбила головою
Жовковського, – аби їй подивитись,
Аби заглянути в ті очі-зорі
І, не спитавши ні про що, втонути
У нескazanному блаженстві-морі,
І до страшного суду так заснути,
І про все горенько, про всю біду забути.

IX

«Ось-ось вона! Ось, котиться по полю
Розумна голова, що рятувала
Всю Польщу й Русь! Я під полою
Її сховаю, і, як розбивала
Вона страшного ката-супостата,
Так розіб'ю той мур страшенний нею»
О доню, утікай сюди від ката;
Сховайся під наміткою моєю, –
Я в Київ проведу тебе попід землею.,

X

Святі ченці там ходи покопали

Аж до самісінького Русалима,
Щоб люде від невір туди втікали,
Ховались із добутками своїми.
Там на Великдень стиха дзвони дзвонять,
І люде гомонять, і щось співає.
Нема на світі людям оборони, –
Сира земля їх од біди ховає,
І суду Божого страшного дожидає.

XI

Як тато вернеться з Москви, ми будем
В московській займанщині тихо жити
І горюваннечко своє забудем.
О, якби тільки до тебе добігти!.
Вже недалечке. Ось біліють мури,
По мурах кров гаряча червоніє...
Сади кругом у воду потонули.
О, визирни ж із них, моя надіє!
Се ж із твоїх садів так любо вітер віє!.

XII

Чого ж ти, земле, так заколихалась?
Чого ти, небо, зразу почорніло?.
Імла перед очима розіслалась,
І серце, мов той камінь, зацімло.
Хитається земля. Іде кругом. Не всток».
Де ж мури під садами поховались?
Се я крізь землю йду. О доню, доню!»
І падає, і по землі послались
Ті патли сиві, що відьомськими здавались.

Дума третя

I

«Аллах! – рече над нею татарюга,
Високий, огрядний і бородатий, –
Се милосердію твому наруга,
Щоб людям без війни так погибати.

Ахмете! Подивись, яке обдерте
І закривавлене стареньке тіло.
Мабуть же не з добра, а з страху смерті,
Воно через степи й терни летіло.
Так поховать його спасенне буде діло.

II

Махай до юрту, бравий мій козаче,
Звели сюди приїхати гарбою:
Бо он, дивись, вже чорний ворон кряче
Над білою старою головою.
Нам сто тринадцять раз повеліває
Святий Коран на вбогих і нещасних
Дивитись так, як з неба позирає
Аллах на нас, козявок бідолашних,
І милосердія елей в серця вливає».

III

Помчавсь Ахмет і курявою вкрився,
Зсів із коня татарин бородатий
І вухом страниці до серця нахилився.
«Ні, ще злиденної своєї хати
Душа не кинула!» І здобуває
Бальзам з саків ловецьких і тростинку
В смажні і мертві вже уста вправляв,
І стиха влив лікарства капелинку.
«Благословен Аллах однині і довіку»!

IV

Сим словом іскру життя він вітає.
Стара прокинулась і гострим зглядом
У вічі, мов ножем, йому штирхає.
Морщини, мов гадюки, в'ються адом.
«Де, коршаку, ти дів мою голубку?» –
Промовила, і знов погасли очі.
Татарин, із саків доставши губку,
Холодною водою з дзбанка мочить
І, витерши їй вид, ознаки життя сочить.

V

«О, знаю, знаю! – каже стиха. – Шкода,
Що я збудив тебе! Нехай би згасла
Остання іскорка. Про що природа
Знов улила у твій каганчик масла?
Я бачу образ матері моеї.
Так на землі без пам'яті лежала,
Як вирвано дитину з рук у неї,
А ваша хата полوم'ем палала
І навкруги земля, мов пекло, гоготала».

VI

Скрипить гарба в степу. Ахмет вернувся,
І милосердний батько сина посилає,
Щоб сіна де на добрий в'юк здобувся.
З ним лойтрака він гарно вистилає;
Кладуть стару на сіно і тихенько
Везуть у балище на водопійло.
Спускалося вже сонечко низенько,
Проміннем степ червоним золотило,
І, мов дримаючи, на небеса гляділо.

VII

Над водопійлом в балищі кочують
Татаре з кіньми, з вівцями й волами.
Кругом їх юрта, по горбах чатують
Їх сторожі з луками й сайдаками.
Земля чужа та длань міцна Аллаха
Незримо скрізь простерта над хоробрим.
Не відає жіночого він страху;
З своїм мечем, кинджалом, луком добрим
Лякає ворога, мов степового птаха.

VIII

Втікай, волошине, важкий, бокатий,
Із займища свого на тихих водах
Од степової на колесах хати:
Се попасається орда на переходах!
Ввесь тук твоїх долин і згір'я злочні
Оддав Аллах під табуни татарам.
А ви, купці, джавури необачні,

Платіть за чату добре яничарам,
Щоб не згубити вам лічби своїм товарам!

IX

Дурних невір за їх гріхи великі,
За ідољство їх і обман народу
Віддав Аллах своїм синам навіки
З восходу сонця до його заходу.
І повелів їх землю назирати
З її добутками і всім багатством,
Як назирає з хмар орел крилатий
Дрібне, дурне і полохливе птаство,
Щоб животворний тук з їх займанщини ссати.

X

Так сина сей самарянин навчає,
Бистрого, як легка стріла, Ахмета,
І милосерде він, і злість являє
В ім'я свого пророка Магомета.
Сусід страшний для Польщі й України!
Бог та пророк; не хоче більш він знати
Ніякої священної доктрини.
Світ, правда, честь – оце його догмати:
Світ у Корані, честь і правда у булаті.

XI

«Мечем Кривавим я зовусь, мій сину,
В ім'я Того, хто милосерд без міри,
Хто заповідав нам мету єдину –
Всю землю покорити правій вірі.
Тяжкі гріхи впинили предків наших
Од наступу на землі християнські:
За брехні наших гетьманів найстарших
Аллах вернув їх під царів поганських,
І, мов об скелю, ми б'ємось об мури лядські.

XII

Колись давно, мій сину, на Заході,

Де небо нахилилось над землею,
І море-океан гуляє на свободі,
Облігши світ безоднею своєю, —
Ми всі царства були завоювали,
Розкішне Біле море(6), мов руками,
З Заходу і Востоку обіймали,
Під гордий Рим ходили байдаками,
Із пишних базилик престоли срібні брали.

XIII

Тепер у тих царствах сидять погане,
І королі їх лижуть папі ноги,
А правовірні наші мусульмане
І від козацтва дознають тривоги.
Но прийде час, що, мов на морі хвилі,
Ми встанемо страшні перед джавуром.
Не обороняться поганці нечестиві
Ні шаблею, ні порохом, ні муром.
На пожарищі в них ми станемо авулом.

XIV

Осман, високий учень мій в лицарстві,
В кого я душу влив полон'яную,
Тепер сидить, як божество, на царстві
І наготовив ім війну страшную.
Про се ж то ми й рушаєм до Дунаю.
Я матір повезу до роду в гості,
А ти з Добруджі та з лісного краю
Отабориш воювників при мості.
Сю працю я тобі з братами поручаю.

XV

Вже наш ясир дійшов до Царєграда,
А всі добутки, певно, за Дунаєм.
Жде від Османа щедра нас нагорода,
Та й по базарах грошей назбираєм.
Простуй, Ахмете, в юрт, щоб зараз мати
Відхаяла сю бідолашну жінку,
А я проїду повіз наші чати,
І буду в юрті за малу хвилинку.
Всіх мурз із їх кошів вечеряти позвати.

Сьогодні по вечері буде рада
Про все, як нам дорогу сю верстати.
Кликни по чабану до нас із стада.
Та щоб відхаяла сю бабу мати.
Нам сто й тринадцять раз повеліває
Святий Коран на вбогих і нещасних
Дивитись так, як з неба позирає
Аллах на нас, козявок бідолашних:
Він милосердієм нам душу надихає».

Пісня третя

Дума перва

Над степами сонце сєє,
Вітер подихає,
Подихає, мов у кобзу
Тихострунну грає.

Поначіплювано густо
Струни золотії
На степи, балки з річками,
Байраки крутії.

Сєє сонце, вітер віє,
Тирсу нахиляє,
До струни струна на кобзі
Стиха промовляє.

Бачиш оком, чуєш ухом,
Серцем розумієш,
А сказати-заспівати
Голосно не вмієш.

Несказанно, невимовне
Кобза промовляє,
І святими почуттями
Серце надихає,

І возносить серце вгору
Від земного лона,

Мов крилаті духи-коні
Бога Аполлона

Щоб споглянуло з-під неба
На се житні море,
Де, мов хвиля гонить хвилю,
Віра віру бере;

І широкої набралось
Правди та свободи,
Що насильство витісняє
З людської природи;

І поезії спасенним
Надихом сповнилось,
До всіх вір і всіх язиків
Рівно прихилилось.

І поезії, й братерства
Праведним натхненнем
До всіх кротких духом кротким
І благоволенням.

Дума друга

Рушив табір, і в концерті
Скрип коліс гарбових
Злився з копотом і ржаннем
Коней табунових

І, мов стадо голубине
Замигтіло крильми,
Крутять в полі веремія
Делібаші кіньми.

Кругом табору танцюють
Той танець татарський,
Що не раз крутив-морочив
Голови лицарські.

На юнаків-делібашів
Старці позирають,
Про свою юнацьку славу
Любо споминають.

І холодне в грудях серце
Гріє кров гаряча,
І завзятість оживає
У душі козака.

На юнаків-делібашів
Дивляться дівчата,
І мов іскрами стріляють
Зорі-оченята.

Познають своїх летучих,
Що, мов блискавиця,
В степових пилах, у тучах
Зникне й загориться.

Про юнаків-делібашів
Кобзарі співають,
Дзвонять в струни, невмираків
Хвалять-прославляють.

Обгорнула юрт молодіж,
Мов густіі тучі,
Що вітрами гонить-крутить
Гуррикан летючий.

Серед юрту гарби-будки
Стиха коливають;
Білі поли, мов лебідде,
Крила надимають.

І кричать колеса в будках
Серед співу й дзвону,
Як колись в нас на Посуллі
Заволоки з Дону.

Се доспівувалась пісня,
Що діди Бояни
Древнім русичам, нам рідним,
Голосно співали.

Під перстами в них живіі
Струни промовляли
І хоробрим золотіі
Славу рокотали.

І, мов стадо лебедине,
Співи розлітались,
Не в одній вони людині
Любо відзивались.

І лицарське на Вкраїні
Серце залунало
І луну із серця в серце
Аж до нас дослало.

І ясным, незлобним оком
Світ ми обіймаєм,
Між Заходом і Востоком
Бучі споминаєм.

І вбачаємо в тих бучах
Спільну жизнь єдину:
Про Гординщину сумуєм
І про Україну.

Лях, москаль, татарин, турчин
Проміж себе братте:
Розлучило їх попівське
Нависне завзяття,

Як любові й правди Бога
Без попа познаєм, —
Всіх братів ми до одного
Серцем привітаєм.

Як туман попівський зникне
В сяєві науки,
Міліонам по всім світі
Буде менше муки.

Дума третя

I

Коло своєї на колесах хати
Кривавий їхав Міч з людьми близькими,
І поруч нього жінка. Два бахмати,
Гривасті ступаки, ішли під ними.
Бунчук червоний віяв-розвивався
Над головою в нього: стяг понурий!
І голосом потужним заливався
Кобзар іззаду, рокотав і в струни,
Та до пісень його гетьман не дослухався.

II

«Моя Заіро! Ти моя єдина,
Так як душа у тілі, серце в грудях.
Нехай паруються, мов та скотина,
Перелюбком: гидка гидота в людях!
Той, хто нам дав Коран, сього не вводив
(Жінок між нас поганський вік намножив).
Ніколи він із рук не переходив
У другі руки на святому ложі:
Бо проповідував закони чисті Божі».

III

Так Міч Кривавий мовив до дружини,
Що золотим волосsem і очима
Являла тип найкращий України.
Той кроткий тип, що серце херувима
Заніс до нас із Тігра до Євфрата, —
Не той, що у жалю ваги не знає,
Що, мов козацька кров лиха, завзята
В любові вре, в ненависті палає
І цілий Божий світ ні за що не вважає.

IV

«Ти божество моїм очам являєш, —
Рече Заїра, між людьми людина, —
Бо блискавками на війні метаєш,
А. дома, мов до матері дитина,
До мене голову на лоно хилиш,
Палкому серцю жаждеш прохолоди,
Всім таборянам добродійства чиниш
І нагороджуєш походні шкоди
І всі кривавої війни труда й пригоди». —

V

«О, де ж би я знайшов спочивок любий
Після літання дикими полями,
Приятелів і слуг безцінних згуби
Та боротьби за життя із ворогами?
В саду в «сестри», що, мов стебло, кадила,
Що, мов лелія, вознеслась із праха,
І раєм нам земну юдоль зробила,
По благості до нас, людців. Аллаха, —
В твоїм саду, моя любов і сестро мила!.

VI

Пророче Божий! Ти Мечем Кривавим
Звелів твому слугі іменуватись,
Щоб на землі твоєї правди й слави

Войною та ясиром допевнятись;
І, мов той гуррикан ширококрилий,
Я мчусь, куди мій дух повеліває.
Дає мені твоє натхненне сили
Губить лихе, що правду зневажає.
Не мій. Аллахів міч, невірних погубляє.»

VII

І чистий сніг-завивала схилився
Над чорною, як ворон, бородою;
І вид його ясний затуманився
Якоюсь погаданкою тяжкою.
«О нене! – стиха, мов мала дитина,
Промовив Кантемир. – Про що ти,
Свята, пречиста, ангельська людино.
Погибла від козацької голоти?
Невже ж се за гріхи твого палкого сина?

VIII

Ніхто не рятував тебе від смерти,
Як я з мечем кривавим на джавурів,
Мов Божа помста, ринувся, щоб стерти
З лиця землі невірних гайдабурів.
Тепер знов образ твій мені з'явився
У тім обличчі, як печаль, гіркому.
Про що?. Невже ж за тебе не помстився
Твій син плачущий на цім кодлі злomu,
На ворозі сьому, в завзятості страшному?

IX

А ти, про що ж і ти з'явився, брате,
Мені вві сні вже воїном дорослим?
Ти кажеш, се у тебе друга мати?
Вона тобі сосудом богоносним
Зробилась. Дивне в тебе слово!
Побачимось, речеш, і Бога в серці
Я покажу тобі мого святого.
Ним я живу, ним серце в мене б'ється...
О, сні! Ти показав мені мене самого.

X

Невже ж ти жив, мій брате, іскро світу,
Що з матернього серця засвітилась,
І се було угодно Магомету,
Щоб жінка та, мов тінь, мені явилась,
Та тінь свята, що і в юдолі смерти
Свого синка, зітхаючи, шукає?
О, не даваймо їй, Заіро, вмерти!
Нехай розкаже нам про все, що знає,
Яких близьких людей там на Вкраїні має». —

XI

«Як посадили, брате, в сонну воду
Сю справді тінь живої ще людини,
Вона пробовкнула щось про пригоду,
Про втрату бідолашної дитини;
Та сон-вода все горе потушила,
Тепер старенька любо спочиває.
У довгім сні воскресне житні сила,
Прокинеться від сну аж над Дунаєм:
Тоді про все житте в гіркої розпитаєм». —

XII

«Мій сон мені, сеструню, не доснився...
Я кинувсь братне видмо обіймати,
Дивлюсь – чавуш до мене нахилився
Від беклербека посланець крилатий:
«Хвала Аллахові! На Чорнім морі,
Коло Кілії славної, джавурів
Побито, і Редшид-баша в Босфорі
До падишахових блискучих мурів
Галерами пригнав з човнами гайдабурів».

XIII

Заіро, спогадай тепер про Бушу
Про договір святий і ляцьку зраду.
Я на Цоцорі голову Зулушу
Відтяв моім мечем за їх неправду.
Редшид же повтинав тепер ім руки,
Що Лехистан зрадливий боронили.

О, завдамо ж лихим невірам муки,
Покрушимо одним походом сили,
Що правовірну кров із року в рік точили.

XIV

Зовуть мене Османовим пророком.
Так, сам пророк на те мене поставив,
Щоб гидував перелюбним пороком
І учня на святий закон наставив.
І дасть йому Аллах орлові крила,
Щоб знявся він над усіма царями,
Щоб ідольство борола наша сила,
Щоб Міч Кривавий мстивсь над ворогами
І перед ним тремтів козак і лях-невіра!

XV

Кобзарю! Задзвони в гучнії струни,
Щоб і громи тебе не заглушали.
Нехай покинуть мовчазнії труни
Всі, що з Мечем Кривавим воювали,
І славою святою засіяють,
Мов над степами путеводні зорі,
І духа нам під хмари підіймають,
Як гуррикан страшний тифона в морі,
І трепетом серця недовіркам сповняють!

XVI

Гей, підведіть до мене бойового!
Повчу я молодих орлят літання.
Не вдержу в грудях серця огняного,
Не вдержу в серці полон'я-палання!»
І на баскому скоком опинився,
Такий же, як і кінь, палкий, зиркатий.
Заржавши, огир над землею звився,
Огонь жерущий, аквілон крилатий, —
І блискавкам його в степу не перегнати.

XVII

Заграли в труби, загули в тимпани,
Кобзар потужним голосом залився,
І струни ніби громом рокотали:
То пінявий Босфор у скелі бився,
Душа в старих мов крила розпускала,
За Кантемиром по полю носилась.
Велично навкруги Заїра позирала,
Її обличчя сявом окрилось,
І сльози капали, і серце веселилось.

Дума четверта

Невмируща іскра житті
Жевріє помалу
В тілі, що тяжким досталось
Мукам на поталу.

По переказу, з давнешніх
Аравійських давен
Ліками рід Кантемирів
Широко був славен.

З купелю саджали в купіль,
Як малу дитину,
Полумертву, невладошу,
Нетямну людину.

І помалу, поволеньки
Стала володати
І руками, і ногами
Безталанна мати.

І вернувсь до неї розум,
Скрушений бідом,
І мов зо сну розмовляла
Голосно з собою:

«Се вже на тому я світі,
Та ні рай, ні пекло.
Мов у пеклі, темнуватом;
Мов у раї, тепло.

Тепло й тихо, тільки чути
Щось у кобзу грає
І до струн живих неначе
Голос промовляє.

Се, мабуть, тайник-печера,
Що йде під землею,
Де сховались наші предки,

Та й живуть сім'єю.

Надо мною склеп неначе.
Звідки ж вітер дише
І стіною земляною,
Мов рядном, колише?

Коло мене щось мов ходить.
Чи тінь, чи людина?
Може, се моя Маруся,
Кругла сиротина?

Може, вмерла, як і мати,
Від журби тяжкої.
І впросилась доглядати
Неньки неживої.

Бо не чути, як ступає
По землі се видно,
І його людське обличчя
Ледве-ледве видно.

Ні печалі, ні зітхання.
Бачу, се ж бо й правда:
Бо немов і я журюся,
Немов трохи й рада». —

«Рада, нене, що вернулась
Божа іскра в тіло.
Над тобою совершилось
Благодатне діло». —

Сі слова промовив стиха
Дуже дивний голос.
В бідолашної бабусі
Зів'яв білий волос.

«Чи се й ти вже під землею,
Синку мій, королю,
Що один дух був з моєю
Бідною дочкою?» —

«Ні, паньматко, — відказав їй, —
Ще ти між живими,
Хоч тобі людьми чужими,
Може, ще й страшними.

Відчепи, Заіро, полу,
Хай засяє сонце,
І до нас, як Боже око,
Зазирне в віконце».

І розлився по намету
Світ благословенний,

Що ціну йому зложити
Тільки в ямі темній.

Килимами вся долівка
Вислана багато,
І блищить ординська хата,
Мов царська палата.

Пишна зброя, кубки, таці,
Намиста сіяють;
Сутозолоті жупани
З сонцем в жмурки грають.

Да не дивиться небога,
Чим орда пишалась,
Через що за Сян дорога
Золотою звалась.

І знялась на лікоть з ложа
На м'якій долівці,
І вліпила в Кантемира
Злякані зірничі.

«Які Левко? – насилу шепче, –
Обріс бородою?.
Обвив голову габою?.
Знається з ордою?» –

«Ой, Заіро! Не гаразд ми,
Не гаразд вчинили,
Що яркого світу сонця
Зразу напустили». –

«Не втікай же бо, Левусю!
Дай хоч подивлюся.
Може, знаєш, де шукати.
Де моя Маруся».

І за полу Кантемира
Безталанна ловить,
І тремтить, і за дрібними
Слова не промовить.

«Що тобі здалось, голубко?
З нами чиста сила!
Не лякайся-бо, сіра утко,
Гоголице біла! –

До старенької Заіра
Стиха промовляє
Голоском лагідним, любим,
Мов сопілка грає. –

Се мій муж, мій рай цвітуший,

Радощі й утіхи:
На війні він лев жерущий,
Дома - голуб тихий». —

«Як! Левко твій муж? Чи справді?
І протерла очі,
Чи се вдень їй увижалось,
Чи посеред ночі? —

Ти ж до неї залицявся,
Орле мій, королю!
І покинув? І спізнався?..
І живеш з ордою?» —

«Паньматусю!» —
«Ні, Заіро,
Сон мій був пророчий.
Дивні речі, невимовні
Бачать людські очі». —

«Нене! Говори порядно,
Хто ти, і кого ти
Звеш Левком так недоладно,
Тремтячи з турботи?

Він кохавсь, як ти мовляла,
Десь там із дочкою,
І якась пригода сталась
З ними і з тобою?» —

«Дак се не Левко? Се мрія?
Ні! Його се голос:
То гримить, то наче віє
Вітерець між колос.

Він гримів про воювання,
Віяв про кохання,
Про щасливе панування
І розкошування.

Серед хвиль морських ревучих,
Галасу та крику
Чуло голос той все військо,
Мов трубу велику.

І за те старшим обрали
Над всіми човнами,
Над старими старшинами,
Над отаманами.

І, як сокіл в чистім полі
Голуби ганяє,
Так він на турецькі в морі
Судна налітає.

Налітає – турка боре,
Здобич здобуває
І про наше люте горе,
Про біду не знає».
Сумно Кантемир споглянув:
«Так, се він, Заіро!
Тепер всю пригоду знаю
Вашу, бідна віро.

Ти Марусі Богуславки,
Мабуть, мати рідна?»
Затремтіла, се почувши,
Мов листочок, бідна.

«Не питай, звідкіль се знаю,
А скажи, де взявся
Сей козак, і де жив, поки
З вами запізнався?» –

«Де його зродила мати,
В нас про се не знають,
А що батько був завзятий,
Добре пам'ятають.

Був татарського він роду,
Кочубеем звався;
Та невірною народу
Здавна відцурався.

І водив козацтво наше
Під орду в улуси,
І в крові купавсь, мовляли,
По самії вуси.

І з'охотивсь він під старість
Богу роботати,
У чернечій рясі душу
Від гріхів спасати.

А із Січі вислав сина
На свою господу,
І вподобався він дуже
Нашому народу,

Бо навчив його човнами
По морю гуляти,
Вразькі судна пліндрувати,
Слави здобувати». –

«Так, се він! Бо Кочубеем
Звав чавуш гетьмана,
Що Редшид його човнами
Звеселив Османа».

І Кривавий Міч обличчем
В землю похилився
І, до килима припавши,
Тяжко зажурився.

«Нене! – каже. – Знаю певно,
Де твоя Маруся,
Та що плакати будеш ревно,
Виректи боюся.

А побачити побачиш:
Ось тобі порука –
Моя жінка, люба любка,
Тихая голубка». –

«Справді я її побачу?» –
«Так, як Бог на небі,
І живе вона не в пеклі,
Не в страшнім Еребі».

Повалилась йому в ноги
Мучениця мати
І, солодкими облившись,
Стала промовляти:

«Чоловіче! Чи ти турчин,
Чи хто ти, не знаю.
До твоїх ніг руки хирні

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию
(http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=21114206&lf from=362673004) на
ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard,
Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне
МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек,
бонусными картами или другим удобным Вам способом.